

"Sâni-i Kadîr, Fâtır-ı Hakîm, Vâhid-i Ehad, kemâl-i kudretini ve cemâl-i hikmetini ve delil-i vahdetini göstermek için, pek az bir şeyle çok işleri görmek, pek küçük bir şeyle pek büyük vazifeleri gördürmeyi âdet etmiştir..." Devamıyla izah eder misiniz?

"Hatıra gelen ikinci nükte: Sâni-i Kadîr, Fâtır-ı Hakîm, Vâhid-i Ehad, kemâl-i kudretini ve cemâl-i hikmetini ve delil-i vahdetini göstermek için, pek az bir şeyle çok işleri görmek, pek küçük bir şeyle pek büyük vazifeleri gördürmeyi âdet etmiştir."

"Bazı Sözlerde demiştim ki: Eğer bütün eşya tek bir Zâta isnad edilse, vücub derecesinde bir suhulet, bir kolaylık peydâ eder. Eğer eşya müteaddit sânilere, esbablara isnad edilse, imtinâ derecesinde bir suubet, bir müşkülât ortaya düşer. Çünkü, bir zâbit gibi veya usta gibi bir tek zât, kesretli efrada ve kesretli taşlara bir fiille, bir hareketle ve suhuletle bir vaziyet verip bir netice hâsıl eder ki, eğer o vaziyeti alması ve o neticeyi istihsal etmesi, o ordudaki efrada ve o direksiz kubbedeki taşlara havale edilse, pek çok fiillerle, pek çok müşkülâtla, pek çok karışıklıklarla ancak yapılabilir."(1)

Bu paragrafın kısa bir meali: **"Kainatı ve kainattaki işleri Allah yapıyor ve yaratıyor."**, demek vacip seviyesinde kolay ve mantıklı iken; *"sebepler ya da tabiat yapıyor."* demek ise, imkansız derecesinde bir zorluk ve mantıksız bir önermedir.

"Selimiye camisini caminin yapımında kullanılan inşaat malzemeleri yaptı." demek mi mantıklı, yoksa dahi derecesindeki **"Mimar Sinan yaptı."** demek mi mantıklıdır. Elbette Mimar Sinan yaptı demek hem makul hem de vacip derecesinde bir gerekliliktir. Kumun, çakılın, taşın vesaire bir araya gelip kendi aralarında anlaşarak Selimiye camisini inşa etmesinin hiç tutarlı ve makul bir tarafı yoktur.

Aynı mana kainat ve içindekilerin inşasında da geçerlidir. Kainat ve içindeki her bir şey birer sanat harikasıdır. Bu harika sanatların akılsız, şuursuz sebeplere ya da tabiata havale edilmesi mümkün değildir.

Rütbesi eşit olan bin askeri bir komutanın yönetmesi mi kolay, yoksa kendi aralarında anlaşarak kendi kendilerini yönetmesi mi kolay? Elbette rütbesi yüksek olan bir komutanın yönetmesi daha makul ve mantıklıdır. Çünkü bir subayın konumu

ve rütbesi gereği bin askere hükmetmesi çok kolayken, askerilerin kendi aralarında birbirine hükmetmesi ya da uyum içinde birlikte hareket etmeleri âdeta imkansız bir durumdur.

Kainat bir kışla, içindeki her bir atom ya da gezegen, rütbesi eşit olan birer askerlerdir. Kainatı ve içindeki işleri Allah'a değil de sebeplere vermek, aynen askerlerin kendi aralarında düzen sağlaması gibi saçma bir düşüncedir.

(1) bk. [Mektubat, Üçüncü Mektup.](#)